

VZTAH PEDAGOGŮ A STUDENTŮ UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI K VYUŽÍVÁNÍ ELEKTRONICKÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Ludmila Slezáková, Univerzita Palackého, Olomouc

S přibývajícím množstvím elektronických informačních zdrojů se na Univerzitě Palackého v Olomouci (UP) objevuje problém jejich efektivního využití. Získávání odborných informací, které jsou v elektronické podobě, souvisí jednak s technickým vybavením pracovišť a s počítačovou gramotností uživatelů, jednak s jejich informační gramotností. Na první pohled by se mohlo zdát zcela logické, že získá-li dnes univerzita přístup ke kvalitní databázi, okamžitě si vědečtí pracovníci, pedagogové i studenti zkusí vyhledat problematiku, která je zajímá. Bohužel je tomu tak jen v ojedinělých případech. Jak vlastně uživatelé univerzitní počítačové sítě využívají naše nabídky? To je otázka, která nás již delší dobu zajímá. Souvisí s celkovým uspořádáním UP a jejím informačním systémem.

Struktura UP

Univerzita Palackého má sedm fakult - pedagogickou, filozofickou, přírodovědeckou, lékařskou, tělesné kultury, právnickou a cyrilometodějskou teologickou (seřazeno dle počtu studentů k 31.12.1999), na nichž studuje asi 12 600 studentů.

Od roku 1991 bylo ustanoveno Informační centrum Univerzity Palackého (IC UP) jako pracoviště s celouniverzitní působností, pod které patří čtyři zařízení: Knihovna UP (KUP), Centrum výpočetní techniky (CVT), Vydavatelství UP (VUP) a Audiovizuální centrum UP (AVC).

Knihovna UP

Do konce roku 1996 bylo na každé fakultě Informační středisko, jehož součástí byla knihovna, která sice organizačně spadala pod centrální Knihovnu UP, ale prováděla vlastní akvizici, katalogizaci i výpůjční služby.

V roce 1997 byla dokončena rekonstrukce první poloviny bývalé Tereziánské zbrojnice, která byla od počátku roku 1990 určena pro IC UP. V této době se začal realizovat projekt, jehož cílem bylo centralizovat knihovní fondy a další knihovnické činnosti. Knihovny na filozofické fakultě a na pedagogické fakultě byly zrušeny a vznikla nová Ústřední knihovna UP, která byla umístěna v rekonstruovaných prostorách Tereziánské zbrojnice. Informační střediska

s knihovnami na zbývajících fakultách zůstala. V roce 1998 se ze svazku Knihovny UP vyčlenilo Informační středisko lékařské fakulty.

Knihovna UP se v současné době skládá z Ústřední knihovny, kde je největší část knihovního fondu (asi 300 000), centrální akvizice a katalogizace a informačních středisek fakulty přírodovědecké, právnické, teologické a fakulty tělesné kultury, které jsou detašovanými pracovišti.

V uplynulém desetiletí byla činnost knihovníků soustředěna na změny, které sebou přineslo zavádění výpočetní techniky do knihovnické práce a na organizační změny, které znamenaly přemísťování statisícového fondu do Ústřední knihovny, jeho retrokatalogizace, elektromagnetická ochrana atd.

Rozsáhlé nové prostory Tereziánské zbrojnice, které byly v roce 1997 zpřístupněny pro čtenáře, se brzy staly velmi oblíbené a počet návštěvníků se rok od roku zdvojnásoboval. Zatímco v roce 1997 přicházelo do knihovny denně průměrně 300 uživatelů, dnes je jich asi 1500. V některé dny přijde až 2000 návštěvníků. Knihovna je během týdne otevřena do 22.00 hod, částečný provoz je zajištěn i v sobotu. Vzhledem k tomu, že velká část knihovního fondu je pro čtenáře volně přístupná, jsou kladeny velké požadavky na jeho údržbu. Pomocí skenovacího zařízení můžeme sledovat, které knihy si čtenáři z regálů půjčují a které pak knihovníci vracejí na správné místo. Máme tedy přesnou evidenci prezenčních výpůjček. Měsíčně jich je až 38 tisíc.

Do těchto detailů jsem odbočila proto, abych vysvětlila, že nabízíme-li uživatelům nové služby, musíme je předem pečlivě zvážit a organizačně promyslet. Nechceme se dostat do situace, že bychom nedokázali splnit to, co slíbíme. Rozhodně by takovéto jednání naší profesionální pověsti spíše uškodilo. Proto jsme také v oblasti informační výchovy začali dost opatrně. Tak jako v mnoha jiných knihovnách i u nás se studenti prvních ročníků v rámci úvodu do studia seznamují s chodem knihovny a s vyhledáváním v elektronickém katalogu. V praxi to vypadá tak, že vyučující přijde se skupinou studentů, kterým se knihovnice asi hodinu věnuje. Tyto praktické části úvodu do studia realizujeme v době od 7.00 – 9.00 hodin, tedy v době, kdy je ještě studovna zavřená. Je to jednak proto, že výklad včetně diskuse je rušivým prvkem a my nechceme přítomné studující rušit, jednak proto, že knihovníci mají své úkoly a nemohou se kdykoliv vzdát ze svého stanoviště. Zájem o knihovnické lekce je v podzimních měsících velký, takže je musíme koordinovat. Někdy se přihlásí najednou 2-3 skupiny. Jsou-li skupiny početnější, rozdělí se na menší. Naše prostory jsou velké a v mimoprovozní době se studentům mohou knihovníci věnovat. Toto je však v podstatě jediná systematická práce se čtenáři. Informace, které uživatelům univerzitní počítačové sítě poskytujeme prostřednictvím e-mailu nebo v univerzitním časopisu Žurnál UP jsou jednosměrné. Z náhodných rozhovorů a dotazů zjišťujeme, že mnoha uživatelům stručná informace, např. o přístupu do nové databáze, nestačí.

Chtěli bychom dostat informační výchovu uživatelů na kvalitativně lepší úroveň. Mnohé vysoké školy (např. ČVUT a další) mají již dlouholeté zkuše-

nosti a mohly by být naším vzorem. Je nám ovšem jasné, že nemůžeme jednoduše převzít určitý model, ale že musíme vycházet z našich podmínek, poznat informační potřeby našich uživatelů, zmapovat naše možnosti a cíle a na tom pak stavět. Prvním krokem k vytvoření těchto základů bylo zorganizování ankety, kterou jsme se chtěli dovědět něco víc o vztahu pedagogů a studentů k práci s počítačem a především k využívání elektronických informací. Tato anketa nám hodně řekla o našich uživatelích i o naší práci.

Anketa zaměřená na práci s počítačem a na využívání elektronických informačních zdrojů

Anketu jsme uskutečnili v době od 10.5. – 12.5.2000 v Ústřední knihovně a ve všech informačních střediscích fakult. Do ankety nebyla zahrnuta Lékařská fakulta UP.

Celkem bylo odevzdáno 1150 anketních lístků. Z toho bylo 10 od přítomných návštěvníků, kteří kmenově patří na Lékařskou fakultu UP a 9 lístků bylo nesprávně vyplněných. Celkem bylo zpracováno 1131 anketních lístků.

Kdo se ankety zúčastnil

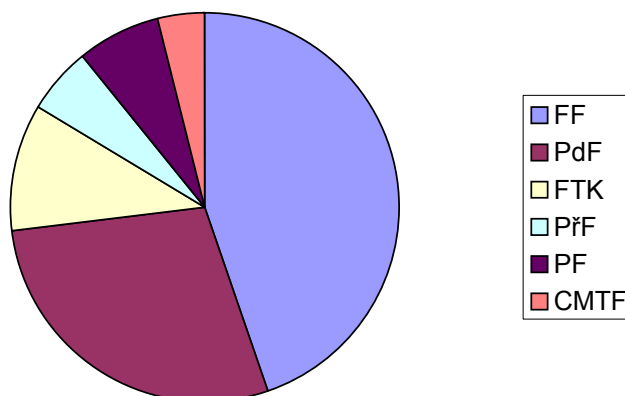
Ankety se zúčastnilo 1131 pracovníků a studentů.

Z toho:	Studenti	793
	Pedagogové a vědečtí pracovníci	265
	Zaměstnanci	73

Z hlediska zastoupení jednotlivých fakult:

Filozofická fakulta (FF)	438
Pedagogická fakulta (PdF)	318
Fakulta tělesné kultury (FTK)	113
Přírodovědecká fakulta (PřF)	108
Právnická fakulta (PF)	78
Cyrlometodějská teologická fakulta (CMTF)	56
Rektorát UP	20

Struktura účastníků ankety v podstatě vyjadřuje schopnost knihovníků a informačních pracovníků navázat kontakt s uživateli, v určitém směru vypovídá o struktuře uživatelů Knihovny UP.

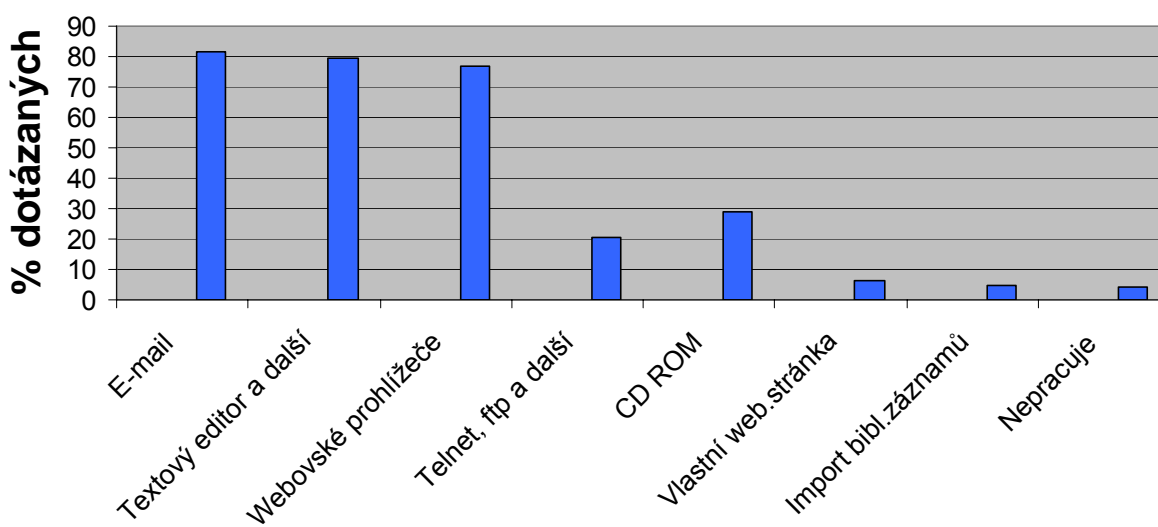

Výsledky ankety

Anketa byla složena ze šesti základních okruhů otázek, na které dotázaní odpovídali formou testu.

1. Jak účastníci ankety využívají počítač?

S počítačem nepracuje	4,3 %
E-mail využívá	81,8 %
Textový editor a další software	79,4 %
Webovské prohlížeče	77,1 %
Telnet, ftp a další služby Internetu	20,3 %
CD ROM	29,1 %
Vlastní webovskou stránku má	6,5 %
Import bibliogr. záznamů do osobní kartotéky	4,5 %

Převážná většina uživatelů používá elektronickou poštu, textové editory a další software, oblíbené je i www prostředí.

Ze 4,3 % dotázaných, kteří nepracují s počítačem je 45 % z pedagogické fakulty a 29 % z filozofické fakulty.

Náročnější formy práce, mezi něž řadíme vytvoření vlastní webovské stránky a import bibliografických záznamů do osobní kartotéky, jsou preferovány především na přírodovědecké fakultě (43 % ze všech, kteří uvedli, že mají vlastní webovskou stránku a 51 % ze všech, kteří importují bibliografické záznamy).

2. Proč uživatelé nepracují s počítačem? Tato otázka byla určena jen těm, kteří v předcházející otázce odpověděli, že s počítačem nepracují.

Ze všech, kteří nepracují s počítačem se 61 % vyjádřilo, že neměli doposud příležitost se této činnosti naučit, ale naučit by se to chtěli, 31 % považuje počítače za užitečné, ale doposud se bez nich obešli, 8 % počítače nezajímají.

3. Co od počítače uživatelé očekávají?

82 % rychlou a levnou komunikaci s odborníky i přáteli

80 % pomoc při odborné a pedagogické činnosti, především v oblasti vyhledávání odborných informací, numerických výpočtů, statistických analýz, grafických programů, zpracování dat, řízení experimentů, simulací jevů atd.

79 % snadnější a variabilnější práci s textem

64 % informace zájmového charakteru

21 % zábavu

9 % by si přálo prezentovat se vlastními webovskými stránkami

Z kvantitativního hlediska se nijak výrazně neliší odpovědi z různých fakult. Za pozornost ovšem stojí, že dotázaní z přírodovědecké fakulty jsou mnohem náročnější ve vztahu k počítačovému software. Variabilní uplatnění počítačů na přírodovědecké fakultě má již mnoho let své pevné místo v odborné činnosti i v pedagogickém procesu. Odborná počítačová průprava vyučujících i studentů této fakulty a následně schopnost využívat všeho, co počítač a počítačové sítě nabízejí, začala ve většině případů již na střední škole, případně ještě v mladším věku. Vztah k exaktním vědám je platforma, na které je daleko jednodušší stavět počítačovou a informační výchovu než je tomu u humanitně založených lidí.

4. Vědí dotázaní, co to jsou elektronické informační zdroje?

Neví 13 %

Neurčitou představu má 58 %

Myslí si, že ví, ale mýlí se 9 %

Ví 20 %

Pojem „elektronické informační zdroje“ běžně knihovníci a informační pracovníci užívají, ale naše anketa ukázala, že 80 % dotázaných v podstatě neví, co vše si pod ním přestavit. Asi 5 % dotázaných (tj. asi 60 dotázaných) se domnívá, že elektronickým informačním zdrojem je Internet nebo CD ROM, někteří si dokonce myslí, že elektronickým informačním zdrojem je server. Tento pojem je příliš nepřesný i pro ty, kteří, jak je zřejmé dle odpovědí na další otázky, pracují se složitým software a získávají informace z Internetu.

5. Myslí si účastníci ankety, že se v odborné činnosti nelze obejít bez informací přístupných prostřednictvím Internetu nebo prostřednictvím CD ROM ?

Neví 3 %

Lze se obejít 17 %

Lze se obejít, ale s rizikem, že bude opomenut jeden z důležitých zdrojů informací 49 %

Nelze se obejít 31 %

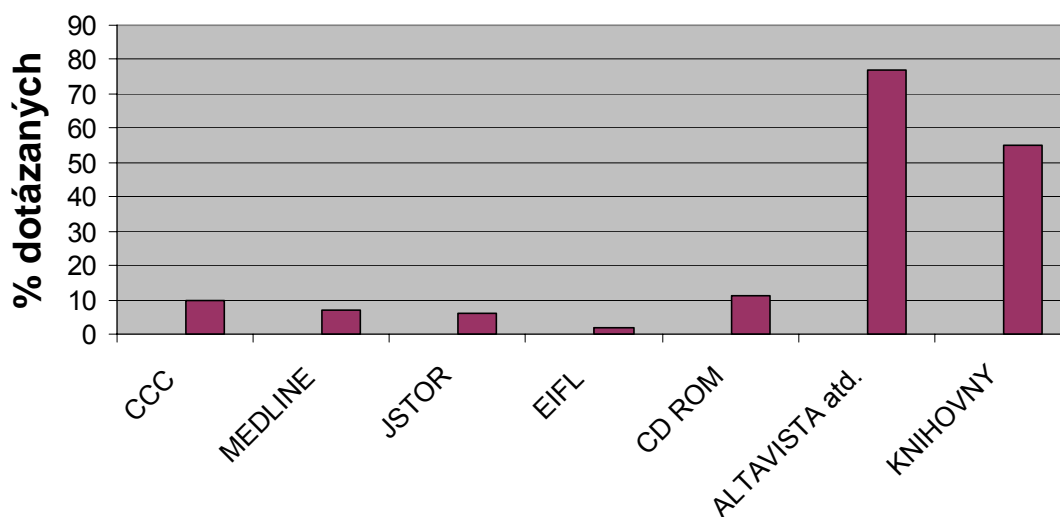
Většina dotázaných (80%) má velký respekt před informacemi v elektronické podobě. Čím více dotázaní s elektronickými informacemi pracují, tím víc si uvědomují jejich význam a také časové úspory. A naopak. Ti, kteří nemají ve vyhledávání elektronických informací zkušenosti, pokládají je za méně důležité.

6. Jak účastníci ankety využívají databáze a další zdroje elektronických informací?

Anketa byla zaměřena jen na základní databáze, které má Univerzita Palackého přístupné ze všech stanic připojených na počítačový server UP. Dotaz byl vznesen i na využívání vyhledávacích strojů a katalogů knihoven. Výsledek je značně neuspokojivý.

Z celkového počtu dotázaných využívá:

Current Contents Connect (CCC)	10 % dotázaných
MEDLINE	7 % dotázaných
Journal Storage Database (JSTOR)	6 % dotázaných
Electronic Information for Libraries Direct (EIFL)	2 % dotázaných
S databázemi na CD ROM pracuje	11 % dotázaných
Vyhledávání informací pomocí vyhledávacích strojů	77 % dotázaných
Vyhledávání v katalogích knihoven	55 % dotázaných

Vzhledem k tomu, že nás tato oblast mimořádně zajímá, uvádíme bližší rozbor využití čtyř sledovaných databází (CCC, MEDLINE, JSTOR, EIFL):

Kolik procent uživatelů každé fakulty uvedlo, že využívá danou databázi:

CCC:	PřF	57,4 %	MEDLINE:	PřF	25 %
	FTK	17,7 %		FTK	23 %
	CMTF	7,1 %		CMTF	3,6 %
	FF	3,6 %		PdF	2,5 %
	PF	3,1 %		FF	2,3 %
	PdF	2,2 %		PF	1,3 %
JSTOR:	PřF	16,7 %	EIFL:	CMTF	5,4 %
	FF	6,2 %		PřF	2,8 %
	CMTF	5,4 %		FTK	2,6 %
	FTK	5,3 %		PdF	2,5 %
	PF	3,8 %		FF	1,1 %
	PdF	3,1 %		PF	0 %

Celková bilance je v tomto směru neuspokojivá. Uvedené databáze využívají nejvíce vyučující a studenti z přírodovědecké fakulty, a to někdy až deset-

krát více, než jejich kolegové z fakulty právnické a pedagogické. Nedostatečně pracují s elektronickými zdroji i na ostatních fakultách UP.

Zamýšleli jsme se nad příčinami malého zájmu o informace v elektronické podobě a pokusili jsme se je vystihnout:

- Uživatelé o možnostech vstupu do databází a o rozsahu dat nevědí. Tento důvod je uváděn nejčastěji. Všichni jsou však e-mailem o novinkách informováni, takže uvedený argument není příliš přesvědčivý.
- Nutnost předchozí počítačové průpravy a flexibilita ve vztahu k neustálým změnám ve vývoji informačních technologií. Tato příčina úzce souvisí s časovou zaneprázdněností především pedagogů a někdy i s nezájmem měnit dosavadní způsob získávání odborných informací.
- Jazyková bariéra.
- Podceňování elektronických informací ze strany některých vyučujících, a s tím spojený nezájem studentů.
- Relativně krátká retrospektiva přístupných dat u většiny databází neuspokojuje společenskovědní obory.
- Nedostatečná vybavenost některých pracovišť kvalitními počítači a relativně malý počet počítačů pro studenty.

Anketní lístek dával každému možnost vyjádřit své názory a náměty pro další naši činnost. Pomineme-li náměty, které se netýkaly dané problematiky, můžeme jejich obsah shrnout do dvou základních okruhů, tj. požadavky na školení v oblasti vyhledávání informací a na lepší vybavenost počítači.

Závěry ankety:

1. Značné rozdíly v informační gramotnosti mezi jednotlivými fakultami.
2. Neúměrně malé využívání dostupných databází.
3. Zájem o vzdělávání v oblasti informačních technologií a o poskytování všeobecných i oborově zaměřených informačních materiálů.
4. Nedostatečná vybavenost některých pracovišť výpočetní technikou.

Knihovna UP v dnešní podobě pracuje teprve od roku 1997, kdy byla zrekonstruována budova Tereziánské zbrojnice a zprovozněna Ústřední knihovna UP. Během tohoto krátkého vývojového období bylo třeba nejen zcela nově uspořádat chod celého knihovnického systému, ale především změnit celou filozofii jejího fungování ve vztahu k akademické obci. V žádném případě to nebyla a není práce jednoduchá. Nahradit benevolentní pravidla katederních knihoven moderně fungujícím systémem s kvalitními službami, by měli všichni přivítat. Na počátku jsme se však setkávali s nedůvěrou a pochybnostmi ze strany fakult. Rok od roku však kritické hlasy utichaly a nás neuvěřitelně potěšilo, že se řada vyučujících i studentů v anketě vyjadřovala pochvalně o práci Knihovny UP i knihovníků.

Od dnešní vysokoškolské knihovny se očekává, že bude schopna plnit nejen klasické knihovnické služby, ale že bude uživatele připravovat pro vstup do virtuálního světa informací.

Uvědomujeme si, že jsme v oblasti informační výchovy na počátku. Chceme využít všech poznatků z ankety, zkušeností jiných vysokoškolských knihoven i zkušenosti z dosavadní naší práce se čtenáři a do příštího školního roku vstoupit s koncepčním řešením této problematiky.